

ЩОДО ПОНЯТТЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

ON THE CONCEPT OF INTEGRITY OF PARTICIPANTS IN CIVIL PROCEEDINGS IN UKRAINE

Атаманчук Н.І., д.ю.н., доцент,
провідний науковий співробітник відділу
дослідження проблем взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру Національної академії правових наук України

Монаснко А.О., д.ю.н., професор,
заслужений юрист України,
головний науковий співробітник відділу
дослідження проблем взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру Національної академії правових наук України

У науковій статті досліджено поняття «добросовісності» учасників цивільного судочинства при здійсненні правосуддя у цивільних справах, аналіз судової практики з цього питання. Проаналізовано окремі положення процесуального законодавства, що передбачають обов'язок учасників судового процесу та їхніх представників «добросовісно користуватися процесуальними правами», заборону зловживання процесуальними правами та встановлюють відповідальність за такі дії. На підставі аналізу наукової літератури, практики Верховного Суду та положень цивільного законодавства встановлено про те, що категорія «добросовісність» викликає дискусії. Авторами встановлено, що під «добросовісністю у цивільному процесі» можна розуміти комплексну правову категорію, що являє собою сукупність норм, що визначає добросовісне користування процесуальними правами та виконання процесуальних обов'язків учасниками судового процесу та їх представниками, визначених законодавством.

Зроблено висновки, що у судовій практиці принцип добросовісності охоплює: естопель; заборону суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*); заборону зловживання цивільними та процесуальними правами.

Проведене дослідження дало змогу констатувати, що закріплення у Цивільному процесуальному кодексі України обов'язку учасників судового процесу та їхніх представників «добросовісно користуватися процесуальними правами» і заборони зловживання ними не є недостатнім для виключення цього негативного явища. Про це свідчать і численна судова практика, що лише підтверджує факти і спроби учасників процесу, та їх представників використання процесуальних норм у своїх інтересах, що суперечать завданням судочинства, шляхом скоєння недобросовісних дій.

Ключові слова: добросовісність учасників судового судочинства, зловживання процесуальними правами, цивільне судочинство, цивільне процесуальне право, Цивільний процесуальний кодекс України.

In the scientific article a concept to «honesty» is investigational participants of the civil rule-making during realization of justice in civil cases, analysis of judicial practice through this question. Separate positions of judicial legislation, that envisage the duty of participants of trial and their representatives «honestly to use judicial rights», are analysed, prohibition of abuse of judicial rights and set responsibility for such actions. On the basis of analysis of scientific literature, practice of Supreme Court and positions of civil legislation it is set that category «honesty» causes discussions. It is set authors, that under «honesty in civil procedure» it is possible to understand a complex legal category, that shows a soba totality of norms, that determines the conscientious use judicial rights and implementation of judicial duties by the participants of trial and their representatives, certain a legislation.

Drawn conclusion, that in judicial practice principle of honesty embraces: prohibition of contradictory behavior (*venire contra factum proprium*); prohibition of abuse of civil and judicial laws. Undertaken a study gave an opportunity to establish, that fixing in the Civil procedure code of Ukraine of duty of participants of trial and their representatives «honestly to use judicial rights» and prohibitions of abuse by them are not insufficient for the exception of this negative phenomenon. About it testify numerous judicial practice, that only confirms facts and attempts of participants of process, and their representatives of the use of judicial norms in the interests that contradict the task of rule-making, by the feaseance of unconscious actions.

Key words: honesty of participants of the judicial rule-making, abuse of judicial rights, civil rule-making, civil judicial law, Civil procedure code of Ukraine.

Постановка проблеми. Однією із загальних засад цивільного законодавства, відповідно до п. 6 ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] є справедливність, добросовісність та розумність. Окрім того, обов'язок учасників судового процесу та їхніх представників «добросовісно користуватися процесуальними правами» встановлено також у ч. 1 ст. 44 Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК України) [2]. В той же час, у науці цивільного процесуального права і правозастосуванні залишається низка спірних положень та дискусійних питань щодо поняття, ознак, а також критеріїв розмежування правомірної і недобросовісної поведінки учасників судового процесу. Не зважаючи на безпосередньо закріпленій обов'язок добросовісного користування процесуальними правами у ЦПК України, серед учасників судового процесу мають місце різноманітні зловживання такими правами. Проблематика зловживань процесуальними правами залишається доволі актуальною для

вітчизняної науки та практики, адже правильний і своєчасний розгляд і вирішення справ у судах є вкрай важливим. Тому, актуальним питанням є дослідження поняття «добросовісності» учасників цивільного судочинства при здійсненні правосуддя у цивільних справах, аналіз судової практики з цього питання. Оскільки, існуючі недоліки національного законодавства зумовлюють необхідність поглиблення досліджень категорії «добросовісності», системного аналізу положень нормативно-правових актів, а також напрацювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих питань добросовісності учасників у цивільному судочинстві займалися такі українські вчені, як: Бабиць І.Г. [3]; Боровська І.А. [4;5]; Валігура К. [6]; Галкевич С.В. [7]; Кот О.О. [8]; Король О. [9]; Луспеник Д. [10]; Олійник О. С. [11]; Назарова І. В. [12; 13; 14]; Парусова Г. М. [15]; Спасибо-Фатєєва І. В. [16]; Стефанчук М. О.

[17]; Татулич І.Ю. [18]; Ткачук А. О. [19]; Тобота Ю. А. [20]; Чабаненко М. М. [21]; Черемнов Д.В. [22]; Шаркова І. М. [23] та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно категорія «добросовісність» бере свій початок від концепції «*bona fides*» (лат. «доброї совісті») у позовному провадженні у римському праві. Як зазначається у науковій літературі, ще у стародавньому Римі *bona fides* перетворилась у більшості правовідносин на один із основних творчих елементів римського правового мислення [8], а принцип добросовісності вважається домінуючою рисою загальнонародного права і в подальшому, особливо у класичну епоху, застосовувався ширше і став синонімом справедливості (*aequitas*) [24]. У подальшому роль *bona fides* поступово зростала і наразі у більшості сучасних правопорядків добросовісність визначається засадничим принципом приватного права [16, с. 86].

Варто зауважити, що категорія добросовісності, на сьогодні, продовжує викликати різноманітні дискусії серед вітчизняних вчених.

Так, І. Боровська [4, с. 36] вважає, що категорія «добросовісність» є основоположною в розмежуванні належного здійснення цивільних процесуальних прав і зловживання такими правами. Добросовісність, на думку цього вченого, можна розглядати як «властивість, що передбачає використання цивільних процесуальних прав виключно за їх призначенням та є однією з умов виконання завдань цивільного судочинства». Боровська І. зазначає, що «добросовісність – це оціночна категорія, яка передбачає сумлінну і чесну поведінку сторони, під час виконання суб'єктивних обов'язків і здійсненні суб'єктивних прав, що виявляється у єдності її намірів (внутрішнього переконання щодо необхідності такої поведінки) і вчинків (дій, що відповідають досягненню встановленої законом процесуальної мети) з урахуванням прав та інтересів іншої сторони – суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, і є необхідною умовою правильного та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи» [5, с. 123].

На думку Г. Парусової як правова категорія «добросовісність» служить фундаментом для побудови цивільного права, визначає зміст права, доповнює та коригує його; служить інструментом для посилення аргументації у правозастосовчій практиці та, зокрема, при обґрунтуванні судового рішення; виступає однією із гарантій реалізації права на справедливий розгляд справи судом; є регулятором правових відносин та усуває прогалини у праві [15, с. 91].

К. Валігура вважає, що «введення в цивільне законодавство принципу добросовісності як одного з найбільш загальних і важливих принципів цивільного права є заходом, спрямованим на зміцнення моральних засад цивільно-правового регулювання» [6, с. 15].

О. Кот стверджує, що «добросовісність як принцип здійснення суб'єктивних цивільних прав – це очікувана (передбачувана) за даних умов поведінка особи з розумно необхідною мірою чесності, надійності та врахуванням інтересів інших учасників правовідносин. Саме цьому критерію повинні відповідати фактичні дії суб'єкта права, які вчиняються в порядку здійснення даного права» [16, с. 96].

М. Стефанчук робить висновок про те, що «категорія добросовісності виникає на межі волі, волевиявлення та правосвідомості й притаманна будь-якій фізичній особі, яка дотримується встановлених у соціумі правових норм. Саме керуючись добросовісністю, особа утримується від учинення протиправних дій, а тому вважає цей вчений, за необхідне включити до переліку ознак правомірної поведінки фізичної особи категорію добросовісності [17, с. 142].

На думку С. Галкевич «добросовісність виражає певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю,

відкритістю і повагою до інтересів іншої сторони цивільного правовідношення» [7, с. 15].

А. Ткачук вважає, що «складовою принципу добросовісності є вимога не лише добросовісного здійснення процесуальних прав, але й вимога добросовісного виконання процесуальних обов'язків». На користь цього учена наводить і той аргумент, що «законодавство фактично передбачає однакові заходи примусу як для випадків зловживання правом, так і для випадків невиконання процесуальних обов'язків» [19, с. 97].

Складовими принципу добросовісності у цивільному судочинстві, на думку судді Касаційного цивільного суду Верховного суду Д. Луспенника є: 1) заборона зловживання процесуальними правами; 2) вимога добросовісного виконання процесуальних обов'язків; 3) заборона суперечливої поведінки сторін або правило процесуального естопелю; 4) заборона чинити інші протиправні перешкоди у здійсненні правосуддя (наприклад, введення суду в оману, використання втрачених процесуальних правомочностей тощо) [10].

Сучасне цивільне законодавство не дає визначення категорії «добросовісність», що зумовлює необхідність пошуку його трактування виходячи з конкретних обставин справи. Як слушно зазначає М. Чабаненко, що «законодавець, не окресливши меж «добросовісності» використання процесуальних прав, залишив питання добросовісності на розсуд суду» [21, с. 77].

Так, у Постанові Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14 «Добросовісність» визначено як «*певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення*» [25].

У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08 липня 2020 року у справі № 522/3541/15-ц зазначено, що «*добросовісність при правовому регулюванні цивільних відносин повинна розглядатися як відповідність реальної поведінки учасників таких відносин вимогам загальносоціальних уявлень про честь і совість. Іншими словами, щоб бути добросовісним, дії та вчинки учасників цивільних відносин мають здійснюватися таким чином, щоб вони викликали схвальну оцінку з боку суспільної моралі, зокрема в аспекті відповідності застосованих засобів правового регулювання тим цілям, які перед ним ставляться. І, навпаки, реалізація правового регулювання цивільних відносин буде недобросовісною, якщо соціальна свідомість відкидає її як таку, що не відповідає задекларованій меті*» [26].

У сучасному процесуальному законодавстві, як і в зарубіжній літературі з питань цивільного процесуального права, питання процесуальної добросовісності, окрім проблематики зловживання процесуальними правами, згадується також у контексті так званого «процесуального естопелю», під яким розуміють неможливість суперечливої поведінки сторін у цивільному судочинстві, яка надасть переваги одній стороні над іншою, порушивши при цьому основні засади та завдання цивільного судочинства [18, с. 267].

Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду постановою від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 визначає, що «*Доктрина venire contra factum proprium (заборони суперечливої поведінки), базується це на римській максимі – «non concedit venire contra factum proprium» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини venire contra factum proprium знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них*» [27].

У постанові Верховного Суду від 30 липня 2020 року

в справі № 357/7734/18 визначено, що «застосування доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки) є засобом для недопущення недійсності оспорюваної правочину всупереч принципу добросовісності, а не підставою для визнання його недійсним» [28].

У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 листопада 2019 року у справі № 497/1094/15-ц встановлено, що «...звернення заявника з апеляційною скаргою з підстав, аналогічних викладеним у апеляційній скарзі ОСОБА_2, є прикладом зловживання процесуальними правами та полягає у їх недобросовісному використанні, яке можна кваліфікувати через критерій відсутності серйозного законного інтересу, тобто легітимного прагнення до отримання певних переваг, передбачених процесуальним законом» [29].

У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08 липня 2020 року у справі № 522/3541/15-ц колегія суддів визначила, що «формулювання «зловживання правом» необхідно розуміти як суперечність, оскільки, якщо особа користується власним правом, то його дія дозволена, а якщо вона не дозволена, то саме тому відбувається вихід за межі свого права та дію без права, *injuria*. При цьому сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій, які складають зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, недобросовісно, в тому числі всупереч меті такого права» [26].

Поділяємо думку І. Назарової про те, що періоду утвердження сучасних систем застосування принципу добросовісності у правовому регулюванні властиві такі риси як: а) активізація застосування принципу добросовісності внаслідок глобалізації, інтенсифікації міжнародної торгівлі, виникнення нових видів правовідносин; б) більш широка інтерпретація принципу добросовісності судами; в) ухвалення ЄС нормативно-правових актів, які містять норми про застосування принципу добросовісності; г) ухвалення в багатьох європейських державах загального права нормативно-правових актів, які передбачають застосування принципу добросовісності у низці сфер суспільних відносин; ґ) запровадження в законодавство держав нових обов'язків сторін правовідносин, пов'язаних із реалізацією принципу добросовісності (надавати інформацію іншій стороні, враховувати її інтереси у комплексі, не вимагати виконання зобов'язання в натурі, надмірно обтяжливого для боржника тощо); д) ухвалення міжнародних договорів та інших актів у сфері міжнародного публічного і приватного права, норми яких передбачають застосування принципу добросовісності [14, с. 25].

У законодавстві України принцип добросовісності встановлений як: а) одна із засад цивільного законодавства; б) основний принцип регулювання приватноправових відносин, насамперед у зобов'язальному праві; в) регулятор суспільних відносин в рамках концепцій добросовісного набувача майна, добросовісного користувача об'єктом інтелектуальної власності, захисту прав споживачів, боротьби з нечесною діловою практикою та недобросовісною конкуренцією, добросовісної поведінки у корпоративних правовідносинах і правовідносинах представництва; г) основний елемент концепції

докорінної зміни обставин, недобросовісного впливу на обставини, пов'язані із правочинами, заборони вчинення правочину під впливом обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною, під впливом тяжкої для особи обставини і на вкрай не вигідних умовах; ґ) принцип регулювання процесуальних відносин; д) принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань; е) правова презумпція [12].

Варто зазначити, у ЦПК України [2] добросовісність закріплюється як: обов'язок учасників судового процесу та їхніх представників «добросовісно користуватися процесуальними правами» (ч. 1 ст. 44 ЦПК України); можливість витребування доказів судом у випадку, є сумнівні у «добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів» (ч. 7 ст. 81 ЦПК України); в контексті застосування заходів процесуального примусу з метою спонукання відповідних осіб до «добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства» (ст. 143 ЦПК України); стягнення судових витрат за умов, що «заявник діяв недобросовісно без достатньої для цього підстави» (ч. 3 ст. 299 та ч. 3 ст. 300-4 ЦПК України). Отже, зазначені законодавчі положення дозволяють зробити висновок, що складовою добросовісності є вимога не лише добросовісного користування процесуальних прав, але й вимога добросовісного виконання процесуальних обов'язків, припинення зловживання правами та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Слушною є думка А. Ткачук про те, що «у цивільному процесуальному законодавстві слід закріпити саме принцип добросовісності учасників цивільного судочинства, а заборона зловживання процесуальними правами має розглядатися як одна з його гарантій». Оскільки, «принцип добросовісності є загальним принципом права, що поширюється на всю сферу правового регулювання, в тому числі і на сферу цивільного судочинства» [19, с. 101].

Висновки. Завдяки розвитку цивільного законодавства, категорія добросовісності набуває важливого значення, а порушення принципів та презумпцій добросовісності розглядаються як правопорушення. Положення щодо протидії зловживанню процесуальними правами набули практичного втілення, і на сьогодні, є ефективним способом захисту від дій недобросовісних учасників судового процесу та навіть отримання позитивного результату в судовому розгляді справи. В той же час, добросовісність поведінки учасників судового процесу та їхніх представників визначається судом у кожному окремому випадку. Саме тому, актуальним у юридичній науці і правозастосовній практиці залишається питання щодо законодавчого визначення та закріплення у цивільному процесуальному законодавстві України дефініції «добросовісність», яке б містило ознаки та критерії розмежування правомірної і недобросовісної поведінки учасників судового процесу.

У судовій практиці принцип добросовісності охоплює: естопель; заборону суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*); заборону зловживання цивільними та процесуальними правами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n20>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6039>.
3. Бабич І. Г. Значення принципу добросовісності при визначенні зловживання правом. *Часопис цивілістики*. 2018. № 28. С. 24-27.
4. Боровська І.А. Взаємозв'язок зловживання цивільними процесуальними правами з категоріями «добросовісність» та «суб'єктивне право». *Право і суспільство*. 2018. № 3 (2). С. 31-38.
5. Боровська І.А. Категорія «добросовісність» у контексті зловживання цивільними процесуальними правами. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.); у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 120-124.

6. Валигура К. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 4. С. 11-16.
7. Галкевич С. В. Принципи справедливості, добросовісності, розумності деліктної відповідальності у цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельн. облрада, Хмельн. ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова. Хмельницький, 2021. 18 с.
8. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494.
9. Король О. Недопущення зловживання процесуальними правами та стимулювання сторін до добросовісної поведінки. *Університетські наукові записки*. 2020. Том 19. № 1 (73). С. 117-127.
10. Луспенник Д. Засоби запобігання зловживанням процесуальними правами у цивільному судочинстві. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyuk_2021_03_15.pdf. (дата звернення: 03.02.2022).
11. Олійник О. С. Особливості реалізації принципів добросовісності, розумності та справедливості в римському приватному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. 2018. Вип. 48. С. 224-235.
12. Назарова І. В. Принцип добросовісності в праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2020. 24 с.
13. Назарова І. В. Принцип добросовісності у системі законодавства України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 9(49). С. 65-70.
14. Назарова І. В. Становлення і розвиток сучасних концепцій реалізації принципу добросовісності в праві. *Судова апеляція*. 2018. № 4. С. 17-25.
15. Парусова Г. М. Філософсько-правове розуміння принципу добросовісності. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2020. № 2 (32). С. 87-92.
16. Добросовісність: доктрина & судова практика: зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. 358 с.
17. Стефанчук М. О. Добросовісність як ознака правомірної поведінки фізичної особи у цивільному праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Випуск 5. Том 1. С. 140-142.
18. Татулич І.Ю. Естопель як складова добросовісності у цивільному судочинстві. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (29 жовтня 2021р., Чернівці)* / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2021. С. 264-267.
19. Ткачук А. О. Принцип добросовісності учасників цивільного судочинства та заборона зловживання цивільними процесуальними правами. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 94-103.
20. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія / Ю. А. Тобота ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2020. 140 с.
21. Чабаненко М. М. До питання зловживання процесуальними правами у вітчизняному цивілістичному процесі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 76-78.
22. Черемнов Д. В. Категорія добросовісності у контексті зловживання цивільним процесуальним правом. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.)* / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; НУ ОЮА, Каф. цив. проц. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 60-62.
23. Шаркова І. М. Європейська правова традиція та національне законодавство України: рецепційованість принципу добросовісності (bona fides). *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 46-49.
24. Дихта Н.М. Категорія фідусія в Стародавньому Римі: поняття та зміст fides та fiducia. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. 2009. Вип. 37. С. 167-168.
25. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892>.
26. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08 липня 2020 року у справі № 522/3541/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90537032>.
27. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995>.
28. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 30 липня 2020 року в справі № 357/7734/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90740041>.
29. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 04 листопада 2019 року у справі № 497/1094/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85541184>.